

L'AMIC FUSTER

RICARD BLASCO I LAGUNA

Amics, saludats i coneguts, distingia Josep Pla. Del gavadal de persones que he conegut al llarg de la vida, n'he saludades algunes i n'he tingut uns pocs, d'amics. Cap d'ells, però, comparable a Joan Fuster, de Sueca. Aquest vespre, intentaré dir-vos per què, tot i que desconfie de reeixir-hi.

Fuster i jo érem gairebé de la mateixa edat —ell, una mica més jove— i nogensmenys vam tardar a saludar-nos uns vint anys: no ens trobarem cara a cara fins al 1968. Això pot produir l'estranyesa d'algú. Com és que dos alevins de literat no coincidiren a la València de postguerra?... Atès el restringit món literari valencià d'aleshores, la conjunció de dos lletraferrits coetanis semblava inevitable, tard o d'hora. Tanmateix, l'encontre no s'esdevingué.

La causa no és pas un misteri. Quan Fuster arribà a l'urbs en la dècada dels quaranta per a estudiar dret a la Universitat jo ja no hi era. Havia hagut d'abandonar-la per a fer el servei militar a Madrid, després de renunciar a les aules universitàries: el meu pare, represaliat per Franco, no podia pagar-me la matrícula. La victòria del general, entre altres conseqüències pitjors, tingué la d'impossibilitar la nostra trobada. Hi havia altres motius que el deure militar per a la meua expatriació, evidentment, però no vénen a tomb, ara. Sí que escau, abans de prosseguir, evocar l'estat de les lletres valencianes a l'acabament de la contesa.

El prometedor punt de saó assolit per la cultura autòctona la vigília de l'alçament militar de 1936 ja no era sinó un vague record i el triomf franquista amenaçava cegar-ne per sempre més el futur. La dictadura instigà un dòcil simulacre de valencianisme amb l'objectiu d'alienar el nostre poble i va tenir en Lo Rat Penat l'instrument còmplice. Les expressions literàries van quedar relegades a la poesia flouresca, els esbargiments folklòrics i l'erudició rescalfada. Més d'una vocació juvenil sucumbí a la seducció del castellà —amb prestigi redoblat, car era la llengua dels vencedors—, al mateix temps

que els autors veterans pareixien haver perdut l'esma. Un d'ells titllà de «miserable» la vida literària del moment. Sabia de què parlava.

De Madrid estant i adesiara jo procurava mantenir-me al corrent de la literatura que sorgia al país, encara que fos d'escassa entitat. Els primers escrits de Fuster (en cap manera insignificants) vaig llegir-los dins *Verbo*, que aparegué a Alacant el 1948. D'aquesta revista, minoritària com totes les de llavors i que dirigia José Albi, n'ha parlat el mateix Joan *in extenso*.

Les col·laboracions fusterianes a *Verbo* eren en castellà —només caldria!—, si bé amb la grata particularitat que el nom de fonts de l'autor figurava en català. Al primer cop d'ull, això tenia tot l'aire d'un diletantisme, per bé que de seguida hom apreciava que no es devia a cap afectació. A més a més, ben sovint es referien a obres o escriptors de la nostra llengua, condemnada al silenci per Franco. Signar en català esdevenia un gest de fidelitat. Com no sentir-ne simpatia?...

Deixant de banda el que hi havia de militància en la signatura i en el tema-ri sovint aborigen, aquell Joan Fuster del qual jo encara ho ignorava tot s'interessava alhora per aspectes més universals, cosa ben cridanera aleshores, car contrastava amb l'autarquia cultural dominant.

El 1952 *Verbo* publicà un número monogràfic —en gran part, o potser tot, degut a fuster— dedicat al surrealisme. Em va sorprendre. En aquells dies no n'eren gaires els que tenien tan correcta informació del fenomen i dels seus noms essencials i que endemés poguessen parlar-ne entenimentadament. Aquest número de *Verbo* constituí també una expressió militant: contradeia amb ardiment la doctrina estètica oficial, representada en poesia pel *garcilasismo*. La monografia alacantina operà com un deteriusu als cenacles poètics madrilenys: obrí finestres, proposà camins.

No gaire més tard, el 1954, vaig llegir a la *Revista Valenciana de Filologia* les «Notes per a un estudi de l'oratòria vicentina». No ponderaré ara la categoria d'aquest treball; tan sols en subratllaré la densitat i el rigor, qualitats ignorades pels fol·licularis i doctors de secà que tant pul·lulaven aleshores per València. La meua sorpresa anà creixent. Sí. En endavant caldria prestar més atenció al nom de Joan Fuster.

A poc a poc, doncs, vaig seguir-li la traça i en tot el que li llegia hi trobava consistència i seny no gaire comuns. Avui, aquestes bondats són reconegudes per tothom. Fa quaranta anys, emperò, encara no havia arribat l'hora, i a més, l'estil imperant era un altre. Em ve a la memòria, per exemple, el suplement de temes valencians que publicava el diari *Levante*: la major part dels qui hi escrivien realitzaven exercicis de nostàlgia o es dedicaven a repetir els tòpics més rebregats.

Fuster, no. Els seus escrits mai no eren rescalfats d'altri ni el construïa amb estereotips. Va a la callada que tampoc s'acontentava amb l'enyor innocu que tant plaïa als cagalletres. Sabia com havia de girar la qüestió més banal per a presentar-ne la cara conflictiva, aplicant-hi una eficaç combinació d'exigència, acuitat crítica i escepticisme. Tot plegat, era ben refrescant. Estimulava.

El 1955 m'arribà a mans *El descrèdit de la realitat*. Per aquell temps jo ja tenia noció de la biografia del l'autor: sabia que comptava trenta-tres anys i vivia a Sueca, un poble de la ribera del Xúquer sense cap museu ni biblioteca públics; si havia sortit del terror, no semblava haver anat gaire lluny. Atès tot això, la lectura d'aquest agut i documentat assaig sobre l'art d'avantguarda convertí en esbalaïment l'anterior sorpresa.

Imagine que qualsevol lector assabentat de les circumstàncies que envoltaven l'aparició d'aquest llibre romandria tan esbalaït com jo. Fins ara, però, no sé d'altre que Francesc Burguera. En algunes vetllades *in memoriam* de l'autor de Sueca ha remarcat l'excepció que significà la forja d'*El descrèdit de la realitat* per a un escriptor de poble i en aquella hora. No vaig ser l'únic a pensar-ho, doncs. L'opinió de Burguera és més valuosa perquè tingué amb Fuster una amistat íntima, que es remunta a l'adolescència, i sap ben bé les limitacions de la seua generació per a abordar segons quins temes.

El descrèdit de la realitat... Fuster l'encertà triant aquest títol, que resumia «l'enorme revulsió que caracteritza les arts plàstiques en el present moment», segons va dir Josep Pla ara fa trenta anys. Avui podem dir, i molt convé d'afirmar-ho, que no només és llibre estel·lar en la bibliografia fusteriana: també en el panorama bibliogràfic de l'època lluí amb llum impertinent.

Després vingué, el 1962, *Nosaltres els valencians*. Ara és moda, almenys entre aquells que dissimulen amb prou feines l'absència de consciència nacional, negar tota virtut a aquesta obra. Tots sabem, tanmateix, que actuà de reactiu quan la nit i la cendra imposades pel franquisme semblaven més fosques i espesses. Per a qui, com jo, havia conegut —en la tendror de l'adolescència— la lluita político-cultural del valencianisme, era una bandera.

Arribats ací, em toca excusar-me per haver parlat massa de mi. Us en demane indulgència, també, per haver judicat llibres que us són coneguts a bastança i dels quals heu format el vostre judici. Si he abusat de les referències personals ha estat per explicar-vos les tortuositats que patí la nostra amistat abans de quallar. Temo que en endavant haureu de patir encara més la primera persona, i no sé com evitar-ho. Amb la vostra vènia, doncs, continuaré.

El primer dels nostres encontres tingué lloc el juny de 1968. Puc precisar-ne la data perquè correspon a la celebració d'un homenatge a Fuster que li reté el bo i millor de la *intelligentsia* valenciana a l'Ateneu Mercantil. L'acte tenia molt de desgreuge. Els del *valencianismo bien entendido* —fidels col·laboradors de Franco en l'alienació del poble valencià—, encolerits per l'eco de l'obra de Fuster, havien atiat una demagògica campanya contra l'escriptor, cremat en efígie fallera, ja que no podia cremar-lo el Sant Ofici, com haurien desitjat.

L'amic Gonçal Castelló, que animava a Madrid la Colla Tirant lo Blanc, me n'havia assabentat. Vaig acudir a l'homenatge acompanyat per Alfons Cucó, una altra amistat tot just lligada. Hi vam trobar el saló principal de l'Ateneu ple de gom a gom i la concurrència en gran tensió. Arreu voleiaven pamflets llançats pels joves universitaris, que denunciaven el fariseisme d'alguns valencians. Tots sentíem l'aplec com un repte al règim. (De fet, un any després el franquisme declarà l'estat d'excepció.)

Hi hagué parlaments diversos: el de Manuel Sanchis Guarner, representant de l'escapçada generació anterior, fou memorable. En el de Fuster vaig endevinar vergonya i amargor; aquella, comprensible per l'abast de l'honorança; l'altra, motivada, potser, per la defecció d'amics —o saludats— que hi haurien hagut de ser presents.

Un cop acabat l'acte, mentre fèiem temps per anar a sopar, Joan i jo vam xerrar una mica al bar de l'Ateneu. Per ser la primera vegada, no pogué anar millor, malgrat les constants interrupcions dels qui no volien deixar de saludar-lo. La nostra fou una conversa fluida. Vam tocar a corre-cuita un ventall heterogeni de temes: ens afanyàvem per fixar-hi els punts que fitarien els diàlegs venidors. Sorprenia —a mi em va sorprendre— la manera com ell facilitava el contacte del nouvingut. Un hom no pot dir que Fuster fos poc receptiu, per bé que tampoc s'ha d'oblidar que de vegades entrava en mutismes aclaparadors. En l'ocasió, hi hagué un mutu corrent d'entesa, bé que, segurament, sense la condició dialogant del de Sueca, no s'hi hauria produït.

Gairebé tots els que havíem estat a l'Ateneu vam acudir després a La Marcelina, el conegut restaurant del Cabanyal. Al sopar, per ordre expressa de l'autoritat governativa, no hi hagué discursos. No calien. L'engrescament era general i ningú no ignorava el significat de la jornada: a més d'un desafiament, era una afirmació. El valencianisme tornava a estar dempeus. L'home que amb els seus escrits l'havia fet reviscolar, i que per tant mereixia la gratitud de l'homenatge col·lectiu, amagava amb un somris modest el seu protagonisme.

Hi ha una fotografia ben eloqüent d'això que vinc de dir. L'any passat —si no m'erre— l'ha publicada l'amic Castelló a *Serra d'Or*. A més de Gonçal

i jo, hi som, envoltant Fuster —en qui s'observa una expressió sorneguera—, l'aleshores president de l'Ateneu Joaquim Maldonado, el pintor Ricard Zamorano, el professor Alfons Cucó i el poeta Enric Soler i Godes.

Faré un incís, a propòsit de Soler i Godes. Trenta anys abans s'havia sumat als signants de les *Normes de Castelló*, l'importantíssima declaració d'unitat idiomàtica que encarrilà la llengua dels valencians pel camí de la modernitat seguint la lliçó fabriana i féu possible l'eclosió d'una segona Renaixença. De llavors ençà, cap com Fuster no n'havia avançat tant. Hom hauria dit que Soler i Godes hi era, a la foto, passant-li el testimoni.

L'ajornament del nostreencontre no impedí unes relacions òptimes. Les amistats lligades a l'adolescència se solen fènyer amb materials heterogenis: hi entren tant els descobriments del món com els de les persones, les experiències de tota mena com les pulsions emocionals. Els components de les amistats tardanes són menys impressionistes. Podríem dir que adopten un aire gairebé racionalista, tot i no perdre el toc de complicitat que cal. En el nostre cas, gosaria dir que el fonament fou, abans de tot, intel·lectual.

A partir de la primera trobada, vaig aprofitar cada viatge a València per a allargar-m'hi a Sueca. Si ara m'esforcés en explicar-vos la casa del carrer de Sant Josep cometria un greu pecat. Vosaltres la coneixeu potser millor que jo. D'altra banda, tenim les descripcions (amb vint-cinc anys de diferència) de Josep Pla i Miquel Alberola. No podria competir-hi.

La biblioteca em va causar impressió. No sabia pas dir-vos quants volums s'apilaven als prestatges: no els vaig comptar, i dubte que ell n'hagués fet el compte. Segurament ja s'acostaven als vint-i-cinc mil que deixà en morir. Ressaltaré la satisfacció amb què els mostrava, l'orgull per ensenyar les peces més rares o exquisides.

Al llarg del temps, si sabia que jo necessitava algun títol introbable, no vacil·là a prestar-me'l. També em va obsequiar de vegades amb algun dels duplicats. Pràctica tan inhabitual em féu pensar que la confiança i la generositat eren la seua manera de demostrar-me amiatat. Naturalment, mai no vaig deixar de tornar-li els préstecs.

Les nostres van ser llargues xerrades que duraven gairebé fins a la matinada. Ara em sap greu no haver pres notes d'aquells diàlegs. Podria utilitzar-les per a adobar el meu parlament d'aquest vespre amb frases textuais del meu amic. Què hi farem! Citaré de memòria, tot i que ja sabem que és fràgil i no gaire fiable. Per fortuna disposem de les *Converses inacabades*, que Toni Mollà ha publicat suara, transcripció fidel de les que va enregistrar al magnetòfon.

Fuster repetia freqüentment —no pas tan sols de paraula, ans també en lletra impresa— que una part dels seus llibres els havia escrit perquè sentia que eren necessaris i veia que cap ningú no els escrivia. No podia tolerar-ne la mancança.

És per això que sovint empenyé els amics a escriure'ls. Sobretot, si podien contribuir a *fer país*. Els suggeria un tema ensems que n'esbossava les línies d'investigació. Després, n'apuntava la seua relació amb altres no explícitament concomitants, les conclusions a què caldria arribar. I ho feia amb cura exquisida, donant la impressió que es tractava d'una idea infantada per l'interlocutor i deixant-li plena llibertat d'acció. Ignore quants dels llibres publicats d'ençà que fou reconegut el magisteri de Fuster deuen l'existència al seu esperó. Confesse que estimulà alguns dels meus.

Recíprocament, acceptava de l'amic qualsevol suggeriment als seus projectes, més que més quan atenyia a precisions erudites. Durant una pila d'anys recollí materials per a una història social de la llengua. En la intimitat li he sentit comentar els progressos de la recerca, esbossar-hi aspectes o plantejaments del text que pensava redactar.

A la tardor del 1981 vaig anar a veure'l. Mentre em mostrava els estralls de la bomba esclatada de feia poc davant de casa seua, obrí una porta i assenyalant-me un amàs de papers cremats digué: «Això era part del fitxer de la història social de la llengua; ja no podré enllestir-la». La brutalitat criminal de la caverna havia frustrat el projecte.

L'any que vaig conèixer Fuster es complia el centenari del naixement de Pompeu Fabra. Poc més tard de l'esmentat homenatge de l'Ateneu jo era a Barcelona. Escorcollant la botiga d'un llibreter de vell, vaig trobar l'exemplar de la meua *Elegia a un mort* que havia dedicat al mestre ran de saludar-lo durant el II Congrés d'Intel·lectuals Antifeixistes. Aquella tarda estava citat amb Joan a can Raimon. Vaig lliurar-li l'exemplar, tot afegint-li una dedicatòria especial, redactada amb exaltació digna d'una joventud que no vam viure junts. Agafà la *plaquette*. Llegí l'endreça (potser vosaltres l'heu llegida, perquè en corre arreu una edició facsímil) i, segurament afeixugat per tantes lloances, va mussitar per tot comentari: «Cristo! Jo no vull pas ser un patriarca!».

Tinc tan present aquella exclamació, veig tan vívida encara l'expressió del seu rostre, que dubte si cloure el meu parlament amb una frase de Fabra, que em sembla ben escaient. Deia el mestre: «Els catalans són de tres classes: els veritables, els indiferents i els renegats». No cal dir que Joan Fuster ni fou renegat ni indiferent. Doncs, hem de convenir que fou un català (de Sueca) veritable. Malgrat que, si ell ho sentís, fotria un estentori «Cristo!».